

KIEGYEZÉS ÉS TUDOMÁNPOLITIKA

Bódy Pál történeti-analitikus áttekintése viszonylag szűk terjedelmének korlátai között komolyan veendő célokat valósít meg. A monográfia a magyar tudománypolitika szűk fél évszázadát (1867–1910) foglalja össze, egy olyan korszakét, amely a magyar történelem egyik kiemelkedő korszakával esik egybe.

Ezeknek az évtizedeknek a privilegizált emlékezete több forrásból tevődik össze. Ilyen a kiegyezés utáni fellendülés emléke, az európai civilizáció nagy individualista-pozitívista korszakával való közvetlen érintkezés, az ugrásszerűen megnövekedett belső piac új gazdasági és pénzügyi lehetőségei, a magyar társadalom attitűdjeinek egymáshoz való közeledése, vagy éppen a sikeres zsidó emancipáció.

Ennek a fejlődésnek mindig megvoltak a maga szigorú belső kritikussai, és ezeknek a kritikusoknak mindig megvoltak a maguk argumentumai. E kép alapvetően pozitív összképét semmiképpen sem lehet apológiaként letudni. Része ennek a problematikának, hogy a nagy, rendszerváltás méretű politikai változások ugyan nem hagyják érintetlenül az egyes nagyobb korszakok értékelését, mégis úgy gondoljuk, hogy éppen ennek a négy évtizednek nem kell tartania nagyobb leértékelődéstől (jóllehet ilyenre azért az eddigi történelemben már volt példa).

Az 1850-es évek (a politika fogalmi világában „önkényuralom”) után és a kiegyezést követő modernizációs teljesítmények következtében alakulhatott ki az a kép, hogy Magyarország az akkori európai civilizáció egyik értékes és kreatív színhelyévé vált. Bódy Pál monográfiája e korszak tudománypolitikájáról ad áttekintést. E tudománypolitika nemcsak elevenen él az emlékezetben, de már szinte legenda is. Ennek ellenére sikerül Bódynek ezt az összképet új, konkrét felismerésekkel és összefüggésekkel gazdagítani.

A kiegyezés korszaka magyar politika kultúrájának (ami a harmincas és negyvenes évek reformkori politikai kultúrájának folytatása) egyik fontos sajátossága az volt, hogy a tudománypolitikát mindenkor a „kultuszminiszter” vezényelte, akinek *Eötvös József* nyomait követve, széles kitekintésű értelmiséginek, elasztikus adaptáló-képességgel rendelkező szellemnek, az egyház és a Nyugat irányában briliáns diplomatának és önálló, lehetőleg sokszoros önálló (élet-) művel kellett rendelkeznie. Az, hogy ezeken az alapokon ez a tudománypolitika mítosszá is vált, ezek után szinte magától értetődik.

A mitológiai hősnek is megvannak azonban a maga napi gondjai. Mindenekelőtt az volt a kultuszminiszter feladata, hogy előcsalogassa a Parlamenttől a tudománypolitikához szükséges forrásokat. Eötvös maga ezen a területen

viszonylag eredményesnek bizonyult, jóllehet, mint Bódy sokszorosan kimutatja, utódaihoz hasonlóan ő is számos olyan halasztásba volt kénytelen beleenyugodni, amely a nagy projektumok finanszírozásának lelassulásából következett.

A *Science Policies in Hungary (1867–1910) and the First Generation of Distinguished Scientists* című monográfiában a szerző Eötvös József, Csengeri Antal, Trefort Ágoston és Wlassits Gyula tudománypolitikájával foglalkozik, gyakorlati egyenjogúsággal csatlakozik hozzájuk Eötvös Loránd, akinek egyetemi és akadémiai tudománypolitikája nagyságrendjében is felér a kultuszminiszterek munkájának dimenzióival. Kissé zavaró, hogy Apponyi Albert kultuszminisztersége, ami időben még beleesik a megadott időkeretbe, gyakorlatilag teljesen hiányzik, annál is inkább, mert Apponyinak az eredeti Eötvös-vonallal való közösségei és attól való eltérései releváns további eredményekhez vezettek volna.

Mind a négyen (ötten) ugyanazt a specifikus *miniszteriális kultúrát* testesítették meg, ennek strukturális és szimbolikus jelentőségét még csak növelte, hogy ez a politikai kultúra mélyen visszanyúlt a harmincas és negyvenes évek világába, ahonnan például az egyes szereplők irányában megfogalmazott, szinte rendkívüli elvárások is áthagyományozódtak. Ebből a tényből azonban magának a politikai vonalnak önmagában is szerves és organikus jellege támadt, amely korántsem játszott jelentéktelen szerepet annak eredményességében.

Bódy monográfiája e miniszteriális politika egymásra következő szakaszait elemzi. Érdeklődésének előterében a valóban szervező jellegű, gyakorlati lépések állnak, mindenekelőtt az egyetemalapítások. Konceptusát azonban még egy *aktualizáló* keretbe is beállítja. Ennek a fókusza az egyetemek és a kutatók körül kialakult *kiválósági* gondolat. Ez az eszme viharos sebességgel terjedt a rendre pénzügyi nehézségekkel harcoló egyetemek világában. Ez az eszme állandó összehasonlításokat termel (amelyek az anyagihiányban szenvedő hetilapok hálás cikkei, hiszen úgyis annyi rosszat lehet hallani a felsőoktatásról, ráadásul így egyes egyetemek és országok el is vehetik más egyetemek és országok hallgatóit). Mindenesetre egy ilyen összehasonlítás konkrétumai egy professzor vagy egy diák összefüggésében számunkra még mindig elég rejtelmeselek.

A *Science Policies in Hungary (1867–1910) and the First Generation of Distinguished Scientists* című műben Bódy mindenesetre mélyen elmerül a kiválóság-gondolat kultuszában, ez teszi ki az egész első fejezetet, visszatér erre az utolsó fejezetben is, miközben mindkét összefüggésben olyan tudósok is megjelennek, akiknek tevékenysége túlnyúlik az ábrázolt négy évtized korszakán.

Az első fejezet 38 kiváló magyar tudóst nevez meg, ami azt szuggerálja, hogy azok pályafutása az ábrázolt tudománypolitikával szerves összefüggésben van.

Ez az összefüggés egy *absztrakt* szinten bizonyosan fennáll (úgy is mint legenda képes tovább legendáknak életet adni). A monográfia nem merül el azonban részletesebben ebben az összefüggésben (ezt terjedelmi okokból sem igen tehetné), amivel újból megerősíti azt az érzésünket, hogy dicséretesebb dolog a kiválóság jelzőjének odaítélését másokra (akár későbbi korokra) bízni, mintsem azt aktuálisan mesterséges helyzetekben és a hozzá nem értő nyilvánosság ellendrukker világában kikényszeríteni.

Az Egyesült Államokban dolgozó Bódy 1945 után egyike Eötvös és kora legtermékenyebb kutatóinak. Ezzel foglalkozó fontos műve a The American Philosophical Society által 1972-ben kiadott *Joseph Eötvös and the Modernization of Hungary, 1840–1870: A Study of Ideas of Individuality and Social Pluralism in Modern Politics*.

1945 után, *Sőtér* Istvánt követően mindenekelőtt *Németh G.* Béla és sokféle ágazó pedagógiai munkássága volt ezen a területen meghatározó. Főképpen nekik köszönhető, hogy a kiegészést megelőző korszak és a dualizmus eszmetörténete napjainkban alaposan kutatott területeknek számítanak.

Bódy mindenekelőtt a nevelés- és iskolatörténet eredményeire, a parlamenti folyamatok elemzésére és a kultúrpolitikai aktivitások teljességének rekonstrukciójára támaszkodik. Ezek az aktivitások érdekes módon, magyar sajátosságként, nemcsak egy kultuszminiszter életművében alkottak „szinkron” koherens egységet, de mint „diakron” egymásutánosság is. Ez annyit jelent, hogy például Eötvös Loránd későbbi organizatorikus lépései is szinte tökéletesen képesek voltak belesimulni a korábbi „kultuszminiszterek” lépéseinek sorába. Mindez az egész reformpolitikának összefüggő és egységes képet ad, ami nemcsak sikerében vagy legendájában, de valóságos eredményeiben is nagy szerepet játszott.

Bódy monográfiájával értékesen járult hozzá Magyarország *intellectual history*-jének további feltárásához.

A rekonstruált tudománypolitikai stratégia egyes elemei közül kiemelkedik az új egyetemek alapításának kérdésköre, amelyeknek a kor szintjén kellett állniuk (aminek kritériumait úgy tudták megfogalmazni, hogy nem volt szükségük a kiválóság gondolatára). Ide tartozik a tehetségek támogatása (mindenekelőtt a célzott ösztöndíj-politikával – akkoriban kevesen maradtak kinn külföldön). Ide tartozik a gimnáziumok és más középiskolák reformja (máig sok elfogulatlan értelmiségi álma), lényegi és addig hiányzó folyóiratok és fórumok megalapítása, tanulmányi versenyek, mindenekelőtt a matematikában és a fizikában, melyek ma is folyamatosan működnek. Ide tartozik a magyar *École normale supérieure*, az Eötvös Kollégium, a sokszoros együttműködés a Magyar Tudományos Akadémiával és a számos tudományos társasággal, a tanárok és tanítók egyesületei, a felügyeleti rendszer, majd a gyakorló iskolák és gimnáziumok rendszere. 1899-től megjelennek a nők is az egyetemeken, és (mindenekelőtt *Wlassits* minisztersége alatt) a figyelem az általános iskolák és a vidék felé is fordul.

Bódy ábrázolásából nemcsak egy nagy rendszer körvonalai rajzolódnak ki, de azt is megérezzük, hogy ez a rendszer talán még önmaga meghaladásának lehetőségét is magában rejtette.

(Pál Bódy: Science Policies in Hungary (1867–1910) and the First Generation of Distinguished Scientists. Wissenschaftsgeschichte. Bd. 4. Münster–Berlin–Wien–Zürich–London: LIT Verlag, 2017.)

Kiss Endre

DSc, filozófiatörténész